

TÜRKÇEDE KANITSALLIK VE BİLGİ KIPLIĞI AYRIMI

The Differentiation of Evidentiality and Epistemic Modality in Turkish

Melike ÜZÜM*

Dil Araştırmaları, Bahar 2020/26: 83-102

Öz: *Bilgi kipliği* (epistemic modality) ve *kanitsallık* (evidentiality) kategorileri üzerine yapılan incelemeler genel olarak değerlendirildiğinde; “bağımsız kategoriler”, “birbiriyle ilişkili, aynı kategorinin alt birimleri” ve “bilgi kipliğinin bir alt kategorisi olarak kanitsallık” şeklinde üç farklı yaklaşım olduğu görülür. Kanitsallık işaretleyicilerinin bazı durumlarda bilgi kipliği açısından yorumlamaya açık olması nedeniyle ortaya çıkan bu karışıklık; kavramların Türkçeye aktarımını zorlaştırmıştır. Bilgi kipliği ve kanitsallık hakkındaki tartışmalara Türkçe verilerle katkı sağlamak amacıyla bu çalışmada; öncelikle konu hakkındaki görüşler tartışılmış, *kanitsallık* ve *bilgi kipliği* kategorilerinin örtüştüğü ve farklılık gösterdiği durumlar, bir işaretleyicinin farklı kategoriye gelişmesi ve gelişme yönü edimsel yaklaşımla incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, bu kategorilerin birbirinden bağımsız incelenmesinin gerekliliği; anlam değişimi, olumsuzlama, kaplam ve tutum bildirimini açısından değerlendirilerek ortaya konmuştur. Çalışmada kullanılan örnekler, Türkçe Ulusal Derlemi’nden (TUD) alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: bilgi kipliği, kanitsallık, çıkarımsallık, anlam değişimi, olumsuzluk.

Abstract: In previous studies, epistemic modality and evidentiality categories were evaluated in different ways; presented in the same category, seen as unrelated, or evidentiality was classified as a subcategory of epistemic modality. This complex situation, stemming from the fact that evidential markers allow interpretation in terms of epistemic modality in some cases, made it difficult to transfer the concepts into Turkish. In order to contribute to the discussions about these concepts with Turkish data, in this study, first different views on the relationship between evidentiality and epistemic modality were discussed, the cases where the categories of evidentiality and epistemic modality overlap and differ, the development of a marker into different categories and the direction of its development were analyzed with a pragmatic approach. In the consequences of the analysis, the necessity of classifying these two categories separately was argued in terms of meaning change, negation, extension, and declaration of attitude. The investigation is primarily based on data drawn from the Turkish National Corpus (TNC).

Keywords: epistemic modality, evidentiality, inferentiality, semantic change, negation.

* Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. melikeuzum@baskent.edu.tr ORCID: 0000-0002-2338-8066 Gönderim Tarihi: 25.12.2019/ Kabul Tarihi: 14.01.2020

1. Giriş

Birbirine yakın anlamlar, eş zamanlı ve art zamanlı olarak aynı dilbilgisel işaretleyiciyle ifade edilen fakat farklı anlamlara gelişen bir birliktelik eğilimi gösterirler. Bundan dolayı eğer iki farklı anlam; tutarlı olarak farklı dillerde bir işaretleyicinin iki ayrı kullanım alanı olarak ortaya çıkıyorsa, bu anlamların kullanılan işaretleyicinin (gösterge) evrensel kaplamı içinde birbirine yakın alanlarda oldukları kabul edilir (Plungian 2001: 350). Kanıtsallık ve bilgi kipliği arasında bu tür bir ilişkiden söz edilebilir. Yapılan araştırmalarda genel olarak; bilgi kipliği ve kanıtsallığın aynı kategori içinde ele alındığı, kanıtsallığın bilgi kipliğinin bir alt kategorisi olarak sınıflandırıldığı ya da birbiriyle bağlantısız kategoriler olarak değerlendirildiği görülür. Ancak kanıtsallığa odaklanan ayrıntılı araştırmalar sonucu, aralarındaki farklar ve benzerlikler belirlenmiş; ayrı kategoriler olarak ele alan incelemeler önem kazanmıştır (de Haan 1999; Faller 2002; Aikhenvald 2004; 2018).

“Evidentiality” ve “epistemic” terimleri Türkçeye farklı şekillerde aktarılmıştır. “Evidentiality” için *kanıtsallık, delile dayalılık, tanıtsallık* vb. kullanımlar görülürken, “epistemic modality” için *epistemic kiplik* ya da *bilgi kipliği* kullanılmaktadır. Bilgi aktarımının tam olarak “epistemic modality” terimini karşılayıp karşılamadığı tartışılabilir. Çalışmada, yaygın kullanımlarından dolayı *bilgi kipliği* ve *kanıtsallık* terimleri tercih edilmiştir.

Türkçede kanıtsallık ve bilgi kipliği kategorileri belirli bir çerçevede ele alınmıştır (Akerson 1994; Kerslake 1996; Csató 2000; Johanson 2000; 2018; Demirci vd. 2010; Corcu Gül 2010; Kerimoğlu 2011; Demir 2012; Hirik 2014; Kamacı Gencer 2018) ancak karşılaştırmalı olarak incelenmemiştir. Yapılan çalışmalarda en kapsamlı ve bütüncül bakış açısıyla sunulan inceleme Corcu Gül’e aittir. Corcu Gül çalışmasında, sormaca yoluyla örneklem alanını oluşturmuş ve Palmer’ın sınıflandırmasını temel alarak kanıtsallığı kipliğin alt kategorisi olarak kabul etmiştir (2010). Ancak daha önceki çalışmalardan farklı olarak sunulan bu çalışmada, bu iki kategoriye yönelik farklı yaklaşım ve sınıflandırmaların ortaya çıkma nedenleri, Türkçedeki kullanımlara bakarak işaretleyicilerin anlamsal ve işlevsel değişim özelliklerinin açıklanması ve kanıtsallığın neden kiplikten bağımsız bir kategori olarak incelenip incelenemeyeceği konuları alanyazındaki tartışmalardan hareketle ele alınmıştır. Araştırma kapsamında şu sorulara odaklanılmıştır:

Kanıtsallık ve bilgi kipliği için ayrı işaretleyiciler var mıdır? Bu iki kategorinin kullanımında ayrılan ve örtüşen durumlar nasıl değerlendirilebilir? Bu kategorilere ait işaretleyiciler birbirlerinin alanına gelişebilir mi? Eğer geliyorsa gelişimin yönü nasıldır? İfadedeki diğer unsurlar bu iki kategorinin birlikte ortaya çıkmasını ya da çıkmamasını etkiler mi? Bu sorular çerçevesinde alanyazındaki tartışmalar değerlendirilerek anlam değişimi, olumsuzlama, kaplam ve tutum bildirimini açısından karşılaştırmalı olarak seçilen örnekler incelenmiş ve bu kategorilerin ayrı kategoriler olarak değerlendirilmesinin gerekliliği ortaya konmuştur (de Haan 1999; Nuyts 2001a: 27; Faller 2002; 2011; Aikhenvald 2004; Cornillie 2009; Rentzsch, 2015: 24). Araştırmanın kapsamını sınırlandırmak amacıyla konuşucu ve kılıcı ilişkisi, söylemin kuruluş yapısı gibi konular kapsam dışında tutulmuştur.

2. Yöntem

Çalışmada; teorik çerçevenin oluşturulmasında kanıtsallığı ayrı bir kategori olarak ele alan de Haan (1999), Faller (2002, 2011) ve Aikhenvald'in (2004; 2018) görüşleri temel alınmıştır. Ayrıca diğer görüşler, Türkçe örnekler üzerinden tartışılmış ve değerlendirilmiştir.

Kanıtsallık ve bilgi kipliği işaretleyicilerinin Türkçedeki kullanım örnekleri için yazılı ve sözlü dile ait geniş bir veri alanı sunan *Türkçe Ulusal Derlemi*'nden (TUD) yararlanılmıştır (Aksan vd. 2012). Örneklerin seçiminde bu iki kategorinin bir işaretleyicide örtüşme, bağımsız olarak kullanılma ve birbirlerine gelişme durumlarını göstermesine dikkat edilmiştir.

Çalışmanın inceleme bölümünde, edimsel yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşımla işaretleyicilerin kaplamaları, anlam değişimleri, olumsuz kullanımlarındaki işlev değişimi ve tutum bildirip bildirmemeleri ele alınmıştır. Kanıtsallık bildirimiminin Türkçe için zorunlu olup olmadığı, iki kategorinin ayrı işaretleyicilerle gösterilip gösterilmediğini ortaya koymak için ise karşılaştırmalı yöntemle başvurulmuştur.

3. Alanyazın

Konuşucu, iletisinde bilgiye ulaşma yolunu çeşitli araçlarla işaretleyerek alıcıya bildirebilir; dolaylı, doğrudan, duyu organlarıyla algılayarak, aktarım yoluyla vb. Dilbilimde bu durum, kanıtsallık bildirimini olarak ele alınır ve birçok dilde görülür. Bu nedenle kanıtsallık evrensel bir kategori sayılabilir (de Haan 1999; Cornillie 2009; Aikhenvald 2018). Bilgi kipliği ise, konuşucunun önerme hakkındaki inanç, bilgi ve olgusallıkla ilişkili olarak ürettiği ifadeye kattığı yorumdur. Bilgi kipliğini dilbilimciler bir ifadenin içerdiği önermenin olgusallığına karşı kararlılığının derecesi olarak tanımlamaktadır (Bybee ve Fleischman 1995: 4). Söz konusu olan ifadeye atfedilen doğruluk ya da olgusallığa yakınlık konuşucuya göre değişen, yani göreceli bir değerdir (Frawley 1992: 407). Çizilen bağlamda bilgi kipliği işaretleyicileri, ifade edilen önermenin olgusallığına yönelik konuşucunun güvenini ya da güven eksikliğini göstermektedir (Coates 1995: 55).

Alan yazınında iki kategoriye ilişkili olarak ele almalarının sebebi kanıtsallık işaretleyicisinin kullanıldığı bağlama göre bilgi kipliği açısından yorumlamaya açık olmasıdır. Nitekim yakın zamana kadar kanıtsallığa *kiplik* konusu altında yer verilmiştir (Bybee 1985: 184; Palmer 1986; 2001: 22; Frawley 1992: 407; Ruhi vd. 1997: 105; van der Auwera ve Plungian 1998: 85; Johanson, 2003: 273; Kılıç 2004: 1; 2005; Corcu Gül 2010; Balcı 2012: 104; Hirik 2014). Bu kategorileri ilişkilendirerek inceleyenler, her ikisinin de daima bilginin kaynağını, kanıtı ya da kanıtın doğrulanması gibi içerikler taşıdığını ve olgusallığa yakınlık derecesini ifade ettikleri için birlikte alınması gerektiğini ileri sürerler. Corcu Gül ise bu ilişkinin önerme ile kullanılmalara dayandığını belirtir (2010: 26).

Boye farklı bir yaklaşımla bu iki kategori hakkındaki bütün görüşleri değerlendirerek bir öneri sunar. Önerisinde Boye, kanıtsallık ve bilgi kipliğini ayrı kategoriler olarak kabul eder. Bu iki kategoriye birbiriyle ilişkilendirerek *epistemisite* (epistemicity) başlığı altında toplar. Çalışmada, kanıtsallık; bilginin kaynağı, delil, doğrulama ya da bilgisel doğrulama (epistemic justification) ile; bilgi kipliği

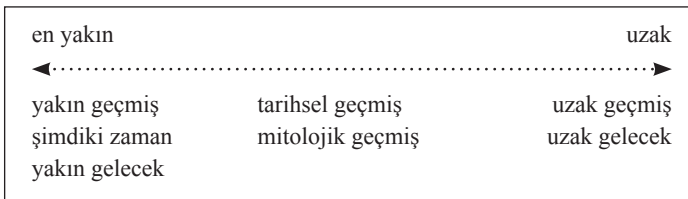
kesinliğin dereceleri, ifadeye bağlılık ya da bilgisel dayanak (epistemic support) ile ilişkilendirilerek tanımlanır. Epistemisite ise bilgisel doğrulama ve bilgisel dayanak kavramlarını içeren *doğrulamalı dayanak* (justificatory support) kavramı temelinde, bilgi kipliği ve kanıtsallığın alt kategorileriyle tanımlanır. Bu kavramla Boye iki kategori arasındaki ilişkiyi göstermek için ortak bir alan oluşturur (2012: 2-3). Marin Arrese de kanıtsallığın epistemik doğrulama gerektirdiğini destekler, karşılaştırmalı dil incelemelerini Boye'nin belirlediği epistemisite kavramının altında ele alır (2017).

Kılıç, farklı görüşlerin varlığını iki kategorinin de bilgiden hareketle açıklanmasıyla ilişkilendirir (2004: 1-2; 2005: 69-70). Johanson ise kanıtsallığın taşıdığı dolaylılık ve belirsizlik anlam alanından kaynaklandığı görüşündedir. Ancak Johanson kategoriler arasında yakın bir ilişki olduğunu belirtirken Türkçedeki dolaylılık ya da kanıtsallık işaretleyicisi *-mİş*'in asıl anlamının bilgisel değer belirtmek olmadığına da dikkat çeker. Ayrıca *-mİş* içeren bir önermede bilginin kaynağının birincil olmadığını fakat kapsamsal olarak ortaya çıkabileceğini belirtir (2000; 2018). Türkçedeki bu gelişimin diller arası bir özellik olduğunu söyleyen van der Auwera ve Plungian, bitmişlik bildiren bir işaretleyicinin kanıtsallığa gelişmesinin beklenen bir durum olduğunu görüşündedirler (1998: 85).

Özellikle Türkçe üzerine alanyazında görüşleriyle önemli bir yere sahip olan Rentzsch (2015: 24), kanıtsallık ve bilgi kipliğinin farklı anlam alanlarına işaret ettiklerini kabul eder, zaman zaman zorunlu olmayan işlevsel okuma ya da zorunlu anlamsal bir bileşen olarak kanıtsallık işaretleyicilerinin *bilgisel tamamlayıcı* (supplement) taşıyabileceği görüşünü savunur. Aksi yönde bilgisel unsurlar da ikincil okuma olarak kanıtsallığı çağrıştıracaktır. Rentzsch'e göre asıl sorun işlevsel olarak kanıtsallık ve kiplik arasında bir sınır çizmektir. Bu görüşüyle kanıtsallığın kiplik içinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmasına dikkat çeker (2015: 226).

Kanıtsallığın bilgi kipliğiyle ilişkisini somutlaştırmak amacıyla Willett kanıtsallık işaretleyicilerinin olgusal dünyayla ilişkisini bilginin kaynağı ve yargının olgusalığa yönelik kuvveti açısından değerlendirerek şemalaştırır. İlk şemada (major parameters); duyular yoluyla elde edilen kanıtsallığı en güvenilir bulurken, aktarım yoluyla elde edilen kanıtsallığı orta dereceli ve mantık yürütmeye dayanan çıkarımsal kanıtsallığı en az güvenilir olarak kabul eder. Bu şemaya göre duyularla elde edilen kanıtı dayalı ifade olgusalığa yakınken, aktarımsal ifade daha düşük seviyede olgusalığa yakın olup hem kesinlik hem olasılık bildirebilir, çıkarımsal ifade ise daha çok olasılık bildirmekle birlikte şüphe de bildirebilmektedir. Kanıtsallık türlerinin değerlendirildiği şemada gelişigüzel çizilmiş ve anlam alanı olarak eğilimli oldukları yönler de belirtilmiştir. İkinci şemada ilgili parametreler olarak zamansal yakınlık ve uzaklık ölçeği verir (Willett 1988: 86-87).

Şekil 1. Willett'in (1998) şeması

Şekil 1’de en yakında verilen; *yakın geçmiş*, *şimdiki zaman* ve *yakın gelecek* olgusallığa yakın bir değer taşıırken uzaklaştıkça ikinci sekmeye *tarihsel geçmiş* ve *mitolojik geçmiş* orta düzeyde bir olgusallık değeri taşır. Ölçeğin üçüncü sekmesinde ise *uzak geçmiş* ve *uzak gelecek* olgusallık açısından düşük bir değeri işaretler.

Kanıtsallık ve bilgi kipliği arasındaki ilişkiyi Willett’ten farklı ele alan Nuyts bu iki kategori arasında yakın bir ilişki kurar (2001b: 386). Ona göre öznellik bilgisel alan ve kanıtsal alan arasında ayırıcı değildir, bilgi kipliği ile işaretlenen ifade güçlü bir kanıt dayanıyorsa nesnel, zayıf bir kanıt dayanıyorsa öznedir (Lyons 1977: 797). Buna göre ne kadar güçlü delillere dayanırsa konuşucunun ifadesi o düzeyde nesnellüğün alanında yer alacaktır. Öznellik ve nesnellik ayrımının bilgiselliğin iki alt alanı değil, bilgi kipliği ve kanıtsallık arasındaki etkileşime dayalı bir yorumlama olduğu görüşünü açıkça ortaya koyar. Bu görüşüyle Lyons’ın bilgi kipliği içinde değerlendirdiği öznellik-nesnellik ayrımından farklı bir yaklaşım sergiler.

Hint Avrupa dillerinden farklı bulgular sunan ve eklemeli bir dil olan Cuzco Quechua üzerine inceleme yapan Falller (2011), çıkarımsal ve çıkarımsal olmayan kanıtsallık ayrımı yapar: 1. Çıkarımsal kanıtsallık, konuşucu tarafından büyük olasılıkla gerçek olmayan varsayımlara dayanan ve yanlış olma potansiyeline sahip bilgi kaynağı olarak algılanan bilinçli çıkarım sürecine dikkat çeker. 2. Çıkarımsal olmayanlar ise, kiplik temeldeki önermelerin edinilme yolunu bildirir. Falller, açık bir şekilde çalışmasında bilgi kipliğinin kanıtsallığın alt kategorisi olamayacağını belirtir. Eğer bilgi kipliği işaretleyen unsur bireysel ya da topluluğun bilgisine atıfta bulunuyorsa, aktarım kesinlikle bilgi kipliğine girmez. Diğer yandan bilgi kipliğinin de kanıtsallığın bir alt kategorisi olarak değerlendirilemeyeceğini, bilgi ile ilgili eylemlerin ve olgusallığın derecelerini işaretleyen sözcüklerin (*belki, kesinlikle* vb.) bilgi kipliği kategorisine girdiğini ancak bu sözcüksel işaretleyicilerin kanıtsallık bildirmediğini belirtir.

4. İnceleme

4.1. Kanıtsallık ve Bilgi Kipliği Arasındaki Farklılıklar

Bu başlık altında öncelikle konu hakkındaki görüşler ve yaklaşımlar değerlendirilerek iki kategori arasındaki farklar tartışılacaktır. Tartışma sonucunda belirlenen farklılıklara dayanarak ayrı kategoriler olarak kabul edilmeleri ile ilgili gerekçeler sunulacaktır.

4.1.1 Anlam

Kanıtsallık ve bilgi kipliği arasındaki ilk göze çarpan özellik farklı anlam değerlerine sahip olmalarıdır. Anlamsal açıdan bilgi kipliği ifadeye konuşucunun bağlılığını gösterirken (konuşucunun ifadenin sorumluluğunu alma, doğruluğu hakkında güvence verme, gerçek olma olasılığını derecelendirme vb.) kanıtsallık ifadedeki bilgi için kanıtın niteliğini, kanıtı ulaşma yolunu belirtir. Konuşucu, kanıtsallık işaretleyen bir ögeyi tercih ederek ifadesi hakkındaki olgusallığa yakınlık derecesi ya da doğru olup olmadığına (zorunlu olarak) ilişkin olmaksızın bilgiyi elde etme yollarını işaretlemektedir (Johanson 2000; 2018; Aikhenvald 2004: 179; 2018:5-

6). Oluntu (state of affairs) açısından açık bir şekilde doğruluğunu ya da yanlışlığını değerlendirme bildiriminde bulunmaz (Nuyts 2001a: 27). Diğer bir ifadeyle konuşucu, bilgi kipliğiyle önermenin olgusal durumuna yönelik kendi bilgisi temelinde yargılarını açıklayarak bilginin değerini, kanıtsallık işaretleyicileriyle ise önermenin olgusal değerine dair sahip olduğu kanıtlara işaret ederek bilginin kaynağını esas alır (Palmer 2001: 8; Kılıç, 2004: 2). Bu iki farklı alanın aynı işaretleyici üzerinde örtüşmesi ise zorunlu değildir, fakat olası bir durumdur.

(1) *Kızmış olduğu yüzünden belli idi.* (Gonca 2002, TUD)

Örnek 1’de *belli* “görme yoluyla bu kanıtla ulaşılabileceği” kodlamasını yapar. Genel olarak *belli* kullanımı bütün duyu organlarıyla erişebilecek kanıtın varlığını işaretler. Bağlam hangi duyu organıyla erişildiğini açık hâle getirir. Sözcüğün kökeni hakkındaki görüşler de kanıtsallık bildirdiğini ve bilginin hangi yolla edinildiğini gösteren bir işaretleyici olduğunu doğrular.¹

4.1.2 Olumsuzluk

Olumsuzluk kategorisi içinde bilgi kipliği ve kanıtsallık arasında farklılık olduğu görüşü vardır. Bu görüşe göre bilgi kipliğinin aksine kanıtsallık olumsuzluk kapsamında oluşamaz (de Haan 1999: 85). Fakat Aikhenvald bu durumun sadece bazı dillerde olduğunu, bir özellik olarak genelleştirilemeyeceğini de Haan’a göndermede bulunarak açıkça belirtir (2004: 256). Aikhenvald, Akha dilinden “Onu kimin dövdüğünü bilmiyorum/göremiyorum” şeklinde Türkçeye çevirebileceğimiz bir örnek verir. Bu ifade olumsuz anlamda bilgi aktarır, ancak duyu organlarıyla olay ya da durum hakkında bilgi elde edilemediğini alıcıya bildirir. Kanıtsallık bildiren eylemlerin olumsuz şekillerinin kanıtsallık kapsamına girip girmediği tartışılabilir. Bununla ilişkili olarak Aikhenvald bazı dillerde olumsuzlukta kanıtsallığın nötrleştiği görüşündedir. Türkçede *-miş* için düşündüğümüzde ise *işe gelmiş* ve *işe gelmemiş* aynı şekilde kanıtsallık bildiriyor görünmektedir. Corcu Gül (2010: 40) bu görüşü kanıtlayan örnekler sunmakla birlikte “...söylemedi” kullanımında kanıtsal bildirim olumsuzlandığı görüşündedir. Ancak olumsuzlama ya da yokluk bildirimi bilginin kaynağını içermez, eylemin gerçekleşmediği ya da var olmadığını bildirir. Bu nedenle edimsel yaklaşımla incelendiğinde kanıtsallık anlam içeriğine sahip eylemlerin her zaman kanıtsallık bildirmediği görülür. Bu eylemlerin kullanımına bakıldığında de Haan’ın olumsuzluk kapsamında kanıtsallığın ortaya çıkmadığı ve Aikhenvald’in nötr değer taşıdığı görüşleri birlikte düşünülerek bu görüşlere Türkçe veriler üzerinden eklemeler yapılabilir. Çünkü Türkçede olumsuzlama durumunda sözcüksel işaretleyiciler kanıtsallığın alanına girmezken, *olumsuzluk* + *-miş* kanıtsallık bildirir.

1 Tietze, *bellü* madde başını “bilinen, muayyen, tanınmış” şeklinde tanımlar. Sözcüğü ise *bel* “işaret” + isimden sıfat yapan *-li* şeklinde çözümler. Kullanım örneklerinde *bellüdür* (...) için “aşıkâr”, *belli* başlı ikilemesi için “başlıca”, *belli belirsiz* için “farkedilmeyecek kadar az veya yavaş”, *belli et-* için “göstermek” karşılıklarını verir (2002: 238). Uygurcadaki *belgü* “belgi, işaret, fâl, nişan”, *belgür-* “belirmek, görünmek, göstermek”, *belgülg* “belirli, görünen, alametli, tanınan” kullanımlarıyla ilişkilendirilebilir (Caferoğlu 1968: 38, von Gabain 2007: 267). *Belgü*’yü von Gabain *bel-* eylem kökü ve *-gü* eylemden isim yapım ekiyle, *belgür-*’ü de *bel-* eylem kökü ve *-gür-* eylemden eylem yapım ekiyle açıklar.

- (2) “Offf...” *Dış kapı açılıyor, duyuyorum. Demir mandalın sesi yankılanıyor ve kulağıma kadar geliyor.* (Karmaşa 2001, TUD)
- (3) *Geceleri ya uykum kaçıyor, ya da uyuyunca top patlasa duymuyorum.* (Kapıda Bir Gül Açtı 1992, TUD)
- (4) *Henüz çöp arabası gelmemiş.* (Saadet Asrından Damlalar 2008, TUD)

Örnek 2 ve 3’te *duy-* eylemi ilk bakışta sözcüksel kanıtsallık işaretleyicisi olarak değerlendirilebilir. Ancak örnek 2’de dış kapının açıldığı bilgisine duyma yoluyla erişim bilgisi işaretlenirken örnek 3’te aynı eylem bilginin kaynağıyla ilgili değildir ve gerçekleşmeyen bir durum (bilgiye ulaşamama) ifade edilir. Örnek 4’te ise bilginin dolaylı yolla elde edildiği; çıkarım ya da aktarıma dayalı olduğu bildirilir. Bağımlı biçimbirim *-mİş* ve bağımsız biçimbirimler arasındaki bu fark olumsuzlamanın kapsama (scope) alanıyla ilgilidir. Olumsuzlanan önermeye gelen *-mİş* ifadenin tümünü kapsar. Ancak sözcüksel işaretleyiciler olumsuzlamanın kapsamına girerek kanıtsallık bildirimini işlev alanından çıkar.

4.1.3 İşaretleyici

Kanıtsallık ve bilgi kipliği sözcüksel işaretleyiciler bakımından da ayrılıklar gösterir. Bilgi kipliğinde ihtimal, olasılık, şüphe, tereddüt bildiren sözcüksel işaretleyiciler birincilken (*san-, inan-* vb.) kanıtsallıkta bilgiye ulaşmamızı sağlayan işaretleyiciler (*gör-, duy-, tat, söyle-, de-* vb.) birincildir. Sözcüksel işaretleyicileri değerlendirebileceğimiz diğer bir konu da belirteçlerin sözcüksel anlamlarına göre kanıtsallık ve bilgisel anlam taşımalarıdır. Kanıtsallık ve bilgi kipliği bildiren sözcüksel işaretleyiciler, bu iki kategorinin aralarındaki farkların ve örtüştüğü durumların görülebileceği örnekler sunar. Örneğin *güya, sözde, iddiaya göre, varsayıldığı gibi, görünüşe göre², belli* vb. belirteçlerin sözlük anlamlarına bakıldığında kanıtsallık içeriği taşıdıkları görülür. Ancak kanıtsallıktan bilgi kipliğine gelişim örnekleri olarak da değerlendirilmeleri gerekir. Bu belirteçler duyu organlarıyla edinilen bilgiyi gösterirken belirli bağlamlarda sık kullanılarak şüphe ya da bilgiye güvenmeme anlamlarını kazanmışlardır. Örneğin bunlardan “güya” ve “sözde” sözcüksel işaretleyicileri kanıtsallık bildirimini arka planda bırakarak bilgi kipliği işaretleyicisi olarak kullanımlarının ön plana çıktığı görülür.

- (5) *Dükkân azıcık genişletilmişti. Sözde benim gibileri daha çok çekecekler... Askularda iğrenç giysiler asılıydı.* (Aralık 1999 2004, TUD)
- (6) *Yönetim çok sıkıymış orada. Bir hafta hücrede tutmuşlar. Tel örgü arkasından seslerini duyurmaya çalışarak sözde konuşabiliyormuş tutuklularla yakınları.* (Siyah-Beyaz 1993, TUD)
- (7) *Aylarca çalıştılar bu insanlar. Çünkü o da çok basit bir kaçakçılık olayı diye ortaya çıkmıştı. İşte İtalya’ya mobilya yollamışlar sözde, mobilyalar kereste çıkmış.* (Yerel Gazetecilik, Televizyonculuk ve Radyoculukta Meslek İçi Eğitim 1998, TUD)

2 *Görün-* eylemi ve bu eylemden türetilen *görünüşte, görünüşe göre* vb. kullanımlar dolaylı kanıtsallık altında değerlendirilir (Marin Arrese 2017: 207).

- (8) *Anayasal düzenleme böyle olduğu sürece; “Yargıçlar görevlerinde bağımsızdır, onlara hiçbir organ, makam, merci ve kişi buyruk veremez, genelge gönderemez, öneri ve etkilemede bulunamaz” kuralı sözde kalır; yargının bağımsızlığı tartışmasının asla sonu gelmez.* (Adalet Biraz Es Geçiliyor 2009, TUD)
- (9) *Üzerime giydiklerim, kendimce kalın şeylerdi güya ama pek bir işe yaramadılar. Ayaklarım yol boyunca hiç ısınmadı.* (Hindistan Beni Çağırıyor 2007, TUD)
- (10) *Sonra Naciye buna bir mektup gösterdi, güya gerçek annesi Zeynep’in adresini bulmuş.* (Hakiki Muhabbet 2009, TUD)

Yeni Tarama Sözlüğü’nde “sözde”, “sözde uz olmak” madde başında geçer ve “belagatli güzel sözlü olmak” şeklinde açıklanır (Dilçin 2009: 204). Ancak “söylenilen şey” anlam içeriğinden “farklı yollarla edinilen bilgiye inanmama” anlamına gelişmiştir. Verilen ifadelerde görüldüğü gibi “sözde” sözcüğü “güya” ile benzer şekilde kullanılmaktadır. Örnek 6 ve 7’de “sözde”nin olgusalılığına inanılmayan, şüphe edilen bir durum bildirimini işaretlemek için kullanıldığı görülür. Bu ifadeler kanıtsallık bildiriminden uzaktır. Örnek 5 ve 8’deki kullanımlarda bilginin kaynağına atıfta bulunarak “sözlü olarak söylendi, sözcelendi, duyarak bu bilgi edinildi” anlamının kaplamında yer alan “duydum ancak olgusalılığına yönelik şüphe duyuyorum” okumaları yapılabilir. İki farklı okuma iki ayrı kategoriye yöneliktir. İlkinde konuşucunun bilgiyi duyu organıyla edindiği okuması yapılırken, ikincisinde bilgiye yönelik tutumu görülür. Tutum konuşucuya göre değişebilir ancak bilginin kaynağı konuşucuyla ilişkili ama kiplik gibi tutuma dayalı değildir.

“Sözde” ve “güya”nın benzer kullanımları ve kullanım alanını açıklamada, “güya”nın sözlüklerdeki tanımları önem taşımaktadır. *Kamus-ı Türki*’de (1899: 1219) *güyā* Farsça kökeni belirtilerek iki madde başında açıklanır. Birincisinde “sanki, sözde [başkasının tasdik olunmayan esassız sözü nakl olunurken kullanılır] ve “zannedersem ki, imiş gibi” karşılıkları verilerek örneklendirilir: 1. “güya” bu işi kendisi görmüş...2. resmini gören “güya” kendisinin karşısında imiş gibi olur. İkinci madde başında ise sıfat işlevi belirtilerek “söyleyen, lakırdı söyler, kail, mütekellim: Hazret-i İsa beşikte *güyā* oldu” açıklaması ve örneği verilir. “Sözde” ve “güya” sözcüksel işaretleyicilerinin anlam alanının gelişimi ile ilgili olarak Farsçadan kopyalanan *güyā* için Steingass (1998: 1107) birincil anlamının “konuşarak, konuşmacı, konuşkan, iyi sesli enstrüman vb.” olduğunu ve bu anlamlardan “sanki, muhtemelen, görünüşte vb.” anlamlara geliştiğini belirtir. Steingass’ın verdiği anlamlardan *Kamus-ı Türki*’de de görüldüğü gibi ikincil olanı Türkçeye kopyalanmıştır. Ancak Farsça içindeki anlam gelişimine bakıldığında Türkçedeki “sözde” ile benzer bir yol izlediği görülür. Steingass’ın “güya” hakkındaki açıklamaları ve Türkçede “sözde” ve “güya” kullanımları temelinde “sözde” ve “güya” sözcüklerinin kanıtsallık işaretleyicisinden metaforlaşma yoluyla bilgi kipliği işaretleyicisine gelişmiştir. Bu gelişim sürecinde, olgusalılık dışı dünya hakkında konuşma imkânı veren “söz”ün olgusal dünyada karşılığı olmayan durumlar için sık kullanımı sonucu yeni bir anlam kazandığı söylenebilir. Bu tür bir gelişimin gerçekleşmesi de kanıtsallık ve bilgi kipliğinin ilişkili ancak ayrı kategoriler olduğunu doğrular niteliktedir. Çünkü kanıtsallıktan bilgi kipliğine gelişen bu işaretleyiciler anlam değişimiyle işlev değişikliği de göstermişlerdir.

Diğer yandan *muhtemel*, *büyük olasılıkla*, *galiba* vb. sözcüksel işaretleyicileri ise sadece bilgisel anlam taşıyan sözcüklerdir (Boye 2010; Hennemann 2012: 151,157). Fakat yine kaplamsal olarak bağlama göre iki anlam alanını birlikte taşıyan kullanımlarla karşımıza çıkabilirler. Örneğin “görünüşte, görünüşe bakılırsa ya da görünüşe göre” kullanımları görme yoluyla elde edilmiş bir bilgiyi işaretlerken kaplam olarak bilgisel anlam da taşıyabilirler ve *muhtemelen* ya da *galiba* gibi yakın değerdeki bir bilgisel işaretleyiciyle birlikte kullanılamazlar. *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*’nda (1935) da “görünüşte” ve “görünüşe” sözcükleri “galiba”ya karşılık verilmiştir. Bu nedenle aynı değerde, dilde birlikte var olan sözcükler olarak kabul edilebilir.

- (11) **Görünüşe bakılırsa**, bu ilk elde bir nesne yatırımının sonucu değildir; dolaysız ve doğrudan bir özdeşleşmedir ve her türlü nesne yatırımdan önce gerçekleşiyordur. (Kaptırılmış İdeal- Mai ve Siyah Üzerine Psikanalitik Bir Deneme 1996, TUD)
- (12) *Ve dediğim gibi, bu hatunların, ne bir çıkarları vardı ne de bir beklentileri, üstelik **görünüşe göre**, hemen (hemen) tümünün parasal durumu bizimkinden daha iyi, özellikle daha güvenliydi.* (Yıllara mı Çarptı Hızımız 2008, TUD)

Görünüşe bakılırsa ya da ... *görünüşe göre*, hemen (hemen) tümünün parasal durumu bizimkinden daha iyi... \approx ... *muhtemelen* hemen (hemen) tümünün parasal durumu bizimkinden daha iyi... Bu iki kullanım *gör-* eyleminden türetilerek anlamsal genelleme (semantic generalization) yoluyla kiplik değer kazanmıştır (Bybee ve Pagliuca 1985). Sadece kanıtsallık işlevine sahip işaretleyici daha soyut bağlamlarda kullanılarak “görünenin yanıltıcı olabileceği” anlamını da işaretler hâle gelmiştir. Bu kullanımlarda daha sonra değineceğimiz bilgi kipliği ve çıkarımsal kanıtsallığın örtüşmesi söz konusudur. Konuşucu gözlemlerini temel alarak yargıda bulunur ama bu yargısı bilgi kipliği açısından değerlendirildiğinde olgusalığa yakın şüphe bildirimiyken kanıtsallık açısından görme yoluyla elde edilen bilgi şeklinde değerlendirilebilir.

Bu ayrıtlara rağmen belirtildiği gibi bazı dillerde zorunlu olmasa da bu iki kavram alanının bir işaretleyicide örtüşmesi mümkündür. Türkçe de bu dillerden biridir.

4.2. Kanıtsallık ve Bilgi Kipliğinin Birlikte Kullanımı

Alanyazında kanıtsallık ve bilgi kipliği arasındaki farklılıklar açıklansa da işlevsel olarak birlikte kombinasyonları (alt anlamlılık, anlam genişlemesi ve örtüşme) oldukça sık görülür (Cornillie 2009: 47).

4.2.1 Kaplam

Dolaylılık işaretleyicileri olarak da adlandırılan kanıtsallık işaretleyicileri kiplik işaretleyicileri gibi önerme ile kullanılır (Johanson 2000). Ancak önermedeki yargının olgusalılığı, doğruluk derecesi ya da güvenilirliği hakkında doğrudan bilgi vermez. Buna karşılık kanıtsallık işaretleyicilerinin çeşitli kullanımları ve birincil anlamının edimsel düzeyde ortaya çıkan kaplamları olarak bilgi kipliği yorumlaması yapılabilir.

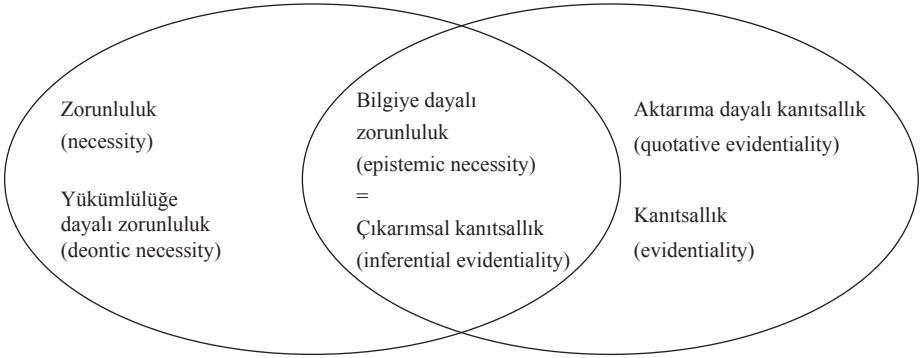
Örneğin kanıtsallık işaretleyicilerinin yorumlanmasıyla “az güvenilir” bir kaynak olarak değerlendirilen kanıta dayanan ifade, ikincil düzeyde bilgi kipliği açısından değerlendirilebilir (Rentsch 2011: 82).

Kanıtsallık ve bilgisel anlamın bir işaretleyicide örtüşmesi konusundaki görüşler üç maddede toplanabilir:

- Bilgi kipliğinin kanıtsallık işaretleyicisinden türeyebileceği;
- Kanıtsal değer her zaman doğasında bilgisel anlamı bulundurduğu³
- İlk görüşe zıt olarak bilgisel anlamın kanıtsal bildirimden önce ortaya çıktığı varsayımına dayanan yorumlar da vardır. Bu görüşü benimseyen araştırmacılar, iki kavram alanının birlikte ortaya çıktığı durumları değerlendirerek hangi kavramın birincil kabul edileceğini bağlamla ilişkilendirirler. Örneğin alıcı diyaloga göre delile odaklanıp bilgisel anlamı uzak tutmayı seçebilir (de Haan 1999: 94).

Cornillie, birinci görüşü daha mantıklı bulduğunu açıkça belirtir. Bu durumu şu şekilde şemalaştırır (2009: 48-49):

Şekil 2. Kiplik ve Kanıtsallık İlişkisi

Şekil 2’de görüldüğü gibi kanıtsallık içinde açıkladığımız bazı ifadelerin kiplik kategorisi ile kesişim kümesinden söz edilebilir. İki kategorinin örtüştüğü anlam alanından hareket edersek doğrudan delile dayanan çıkarımların genellikle güçlü bir şekilde bilgisel yaklaşımla konuşucunun ifadesine bağlılığını gösterebileceği söylenebilir (Cornillie 2009: 51). Buna karşın konuşucunun doğrudan bilgi elde etmediği durumlarda ise belirsizlik ve olasılık ortaya çıkar. Başka bir deyişle konuşucunun hipotezinin kaynağı belirli olduğunda bilgi kipliği işaretleyicisi daha çok kanıtsal özellikleri bünyesinde bulundurur (Plungian 2001: 354).

Yukarıda belirtilen ikinci görüşe göre ise kanıtsallık işaretleyicisinde her zaman bilgisel değer görülebilirken, bilgi kipliği işaretleyicisi kanıtsallık değeri taşımaz. Bu nedenle kanıtsallığın içinde bilgi kipliği değeri taşıdığı düşünülür. Bu görüşü savunanlar, bilginin nasıl elde edildiğine bağlı olarak güvenilirliğine de gönderme

3 Frawley, Palmer’in 1986 çalışmasında yaptığı sınıflandırmadaki yargı ve kanıtsallık ayırımında kavramsal bir farklılığın olmadığı, bilgi kipliği taşıdığı düşünülen ifadelerin belirli derecelerde kanıtsal olduğu görüşündedir (1992: 411).

yapıldığını kabul ederler. Örneğin dolaylılık sonucu olayın olgusallığı hakkında belirsizlik, varsayım ve tereddüt anlamları ortaya çıkar ve kanıtlara kişisel olarak ulaşılmadığı şeklinde yorumlanabilir, ancak bu anlam alanını işaretlemek dolaylılığın birincil görevi değildir (Csató 2000: 37; Johanson 2000: 69-70; 2003: 283). Bu nedenle kanıtsallık içinde bilgisel anlam taşır diyemeyiz. Diğer yandan başka bir görüşe göre konuşucunun görme yoluyla⁴ elde ettiği bilgi, aktarım yoluyla elde ettiği bilgiye (reported speech, inferential, presumptive) göre daha güvenilirdir (Palmer 2001: 50). Bu yaklaşımlar aşağıdaki örnekler üzerinde değerlendirilebilir.

(13) *Bu kadınla birlikte evine gittim ve söylediklerinin doğru olduğunu gözlerimle gördüm.* (Bizimkisi Zor Zanaat 1990, TUD)

(14) *Yayınevi, bunun kitabın içeriğini zayıflatan bir etkiye neden olacağını söylemiş.* (Aktüel 2008, TUD)

Örnek 13’de birincil olarak görme yoluyla elde edilen bilgiye işaret edilir. İkincil olarak bu bilgiye konuşucunun görerek ulaşması bilginin güvenilirliğini alıcı açısından artırır. Ancak burada konuşucu kendi bilgisine yönelik bir tutum bildirmez. İfadede “... söylediklerinin doğru olduğu bilgisini görme yoluyla edindim”. Ayrıca “gözlerimle” kullanımının anlama etkisi sorgulanabilir. Bu belirteçle birlikte ifadede “görülerek edinilen bilgiye inanma” anlamı yüklenmiştir. Sadece *gör-* eylemi kullanılsaydı, bilgi kipliği okuması yapılamazdı. Çünkü konuşucu ayrıca “gözümle gördüğüm şeye inanırım” tutumunu bildirmemektedir. Bu nedenle belirtece ihtiyaç duyar. Örnek 14’de ise birincil, duyarak bilgiye ulaşıldığı işaretlenir ve konuşucu bilginin sorumluluğunu üstlenmez bu nedenle aktarmayı tercih ettiği söylenebilir. Her iki örnekte de kanıtsallıkla birlikte ortaya çıkan bir bilgi kipliği değeri görülmez.

Kanıtsallıktan hareket eden çalışmalardan farklı olarak Nuyts (2001b: 393) bilgi kipliğinin kaplamına odaklanır. Çalışmasında bilgisel bildirimlerdeki öznelliği (subjectivity) ve nesnelliği (objectivity) bilgi kipliği ve kanıtsallık arasındaki etkileşimle açıklar. Eğer konuşucu bilgisel değerlendirme yapmak için matematiksel ya da güvenilir bir delile sahipse nesnel; belirsiz, zayıf ya da sezgisel bir delile sahipse öznel bir değerlendirmede bulunur. Diğer bir yöntem olarak ise sadece konuşucu bazı delillere ulaşır ve bunlardan bir çıkarım yapar ya da daha geniş bir grup tarafından bilinen kanıtlara ulaşır ve bunlardan grupla aynı çıkarımda bulunur. Burada ilk durumda konuşucu kişisel olarak bilgi kipliği ile işaretlediği ifadesinin sorumluluğunu alır, ikinci durumda bu sorumluluğu kendisiyle aynı çıkarımda bulunan grupla paylaşır. Nuyts’un bu bulguları iki kategorinin örtüştüğü durumlarda kullanılabilir ancak bu kategorilerin birlikte ortaya çıktığı görüşünü destekleyen açıklamaları örnek 13 ve 14’te görüldüğü gibi doğrulanamaz.

4.2.2 Anlam Değişimi

Yukarıda verilen gerekçeler dışında kanıtsallık ve bilgi kipliğini ilişkili kategoriler olarak değerlendirmemizin sebeplerinden biri de kanıtsallığın zaman ve

4 Johanson “perceptive uses” olarak açıkladığı duyu organlarıyla doğrudan elde edilen bilgiyi de dolaylı kabul etmektedir (2000: 65-66). Bunu konuşucunun olay olurken ya da olduktan sonra farkına varmasıyla ilişkilendirir.

görünüş biçimbirimleriyle izlediği ortak yoldur. Kanıtsallık görünüş ya da zaman bildiren biçimbirimlerden gelişebilir (Bybee 1994: 95). Örneğin Türk dillerinde dolaylılık işaretleyicilerinin işlevleri, dolaylılık anlamının *sınır sonrası* (postterminal) görünümüne dayanır (Johanson 2003: 277). Bunun en iyi bilinen örneği *-mİş*'tir. Benzer şekilde de Haan (1999: 103) da kanıtsallık işaretleyicilerinin dillerde şahıs, sayı ve zaman olarak çekimlenmesinin, kökenlerinin zaman biçimlerine dayanmasıyla ilişkilendirir. Örneğin Orhon Türkçesinde *-mİş* görünüş bildirimi için kullanılmıştır:

(15) *Kişi oğlu kop ölgäli törimiş* (KT K 10, Tekin, 2016: 171)

“İnsanoğlu hep ölümlü yaratılmış.”

Örnek 15’de “töri-” eylemini konuşucu sınır sonrası ya da bitmişlik bakış açısıyla işaretler. Türkçenin yapısı gereği teklik 3. şahıs bildirimi sıfır biçimbirimle işaretlenir. Daha sonra bu işaretleyici hem kanıtsallık hem de bilgi kipliği işaretlemek için kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bilgi kipliği okuması bilginin kanıtı dayanmasıyla ilişkilidir. Mantık yürütme yoluyla elde edilen bilgiye konuşucu tereddütte yaklaşır, çünkü olgusal durum belirsizdir. Bu nedenle örtüşme durumu, kanıtsallık işaretleyicisinin bilgi kipliği açısından yorumlanması olarak değerlendirilebilir. Eylemlerde de aynı gelişim yönü görülür (bk. 4.1.3 İşaretleyiciler). Aşağıda çıkarımsallık başlığı altında daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

4.2.3 Çıkarımsallık Bildirimi

Kanıtsallık işaretleyicilerinin görünüş işaretleyicilerinden gelişmesinin yanı sıra bilgi kipliği de görünüş işaretleyicilerinin anlam alanından faydalanılır. Örneğin *geçmiş* (perfect) işaretleyicileri olayın arkasından kalan izleri çağrıştırmaları nedeniyle çıkarımsallık işaretler hâle gelebilir (Willett 1988: 81; Üzüm, 2019: 60-62). Bilgiye mantık yürütme sonucu erişildiği ve çıkarıma dayalı olması sebebiyle önermeye konuşucunun güveninin düşük olması sebebiyle iki kategori bir işaretleyicide örtüşür. Çıkarımsallıkta örtüşen bu kategorilerin hangisinin önce geliştiği ya da birlikte ortaya çıkıp çıkmadıkları sorgulanabilir. Bunun için tarihî metinlerdeki kullanımların incelenmesi gerekir.

Türkçede yaptığı incelemelerde kanıtsallığı bilgi kipliğinin özel bir durumu olarak kabul eden Aksu Koç ve Slobin çıkarımsal kanıtsallığın, geçmiş bir sürecin mevcut sonuçlarına bakarak yorumda bulunmaya dayanması sebebiyle hem bilgi kipliğiyle hem de kanıtsallıkla ilişkili olduğu görüşüne katılırlar. Bu ilişkinin sonucu olarak çalışmalarında, Türkçede zaman, görünüş ve kipliğin *-mİş*'ta birleştiğini açıkça belirtirler. Aksu Koç ve Slobin’e göre çekirdek anlamını tanımlanmayan süreç oluştururken, edimsel düzlemde ortaya çıkan anlam alanı hazırlıksız zihin için yeni bir durum olarak tanımlanabilir (1986: 248).

Plungian, kanıtsallık ve bilgi kipliğini birlikte işaretleyebilen dillerin *kipselleştirilmiş kanıtsal sisteme* sahip olduklarını belirtir (2001: 352). Bu görüşe göre kanıtsallık beraberinde bilgi kipliğini de getirir. Sistemin açıklanmasında özellikle çıkarımsal kanıtsallık ve bilgisel zorunluluğun örtüştüğüne değinilir ve kiplikle kanıtsallık arasında kapsayan bir kategori olarak ele alınır (van der Auwera ve Plungian 1998: 85-86).

Palmer, Cornillie'nin şemasında kesişim kümesinde gösterilen çıkarımsallık alanına işaret ederek, çıkarımsallığın bir alt kategori olarak hem kanıtsallıkta hem de bilgi kipliğinde bulunduğu görüşünü destekler. Örneğin İngilizcede çıkarımsallık *must*'la bildirilir ve genellikle kanıta dayalı bir yargı ileri sürer (Palmer 2001: 8). *Must* karşılığı Türkçede *ol+mAlı* ya da *-mİş* ile örneklendirebiliriz.

(16) *Sara'dan bir çığlık yükseliyor. Dizini kapıya çarpmış olmalı.* (Küçük Şeytan-İstanbul Dörtlüsü 3 1999, TUD)

(17) *Onu babası kırmızı fesi, mavi bir püskülü, üşümesin diye paltosu -demek sonbahar gelmiş-, boynunda atkısı, rutubetten korusun diye lastikli ayakkabılarıyla hatırlıyordu.* (Kırık Deniz Kabukları 1993, TUD)

Örnek 16'da verilen bağlamda bir çığlık sesi duyulur ve konuşucu çıkarımda bulunur. Burada önerme "kapıya çarpmış olma durumu"dur. Konuşucu bu önermenin çıkarıma dayalı olduğunu *olmalı* ile işaretler. Burada *-mİş* önermenin bir parçasıdır ve sonrasında gelen işaretleyici tümcenin tamamını kapsar. Örnek 17'de da benzer şekilde delillere bakarak konuşucu sonbaharın gelmiş olabileceğini düşünür ve çıkarım bildirimini *demek* sözcüksel işaretleyicisi ve *-mİş*'la işaretler. Bu ifadede *demek* kullanılsa da *-mİş* ile çıkarım anlamı sağlanır. İki örnekte de konuşucu delilin varlığını ve bu delillerin temelinde yargıda bulunduğunu bildirir. Örnek 16'da *ol+mAlı* ve örnek 17'de *-mİş* mantık yürütme yoluyla elde edilen bilgiyi ve bu bilginin delillere dayanan bir tahmin olduğunu işaretler. Sonuç olarak çıkarım bildirimini için kullanılan aynı işaretleyici hem bilgisel hem de kanıtsal anlam taşıyabilir. İkisi için de çıkarım ifadesini kullansak da işaret ettikleri noktalar farklıdır: "Duyma yoluyla yargıda bulunuyorum fakat deliller yeterli değil, bu yüzden mantık yürütme yolunu takip ediyorum sonucunda çıkan bilgi gerçek olmayabilir". Hem bilgisel anlam hem de kanıtsallık için delil önemlidir fakat ikisinin de delile ihtiyaç duyması aynı yolu izlediği ya da aynı ürünü verdiği anlamına gelmemektedir. Bundan dolayı iki kategori farklı yaklaşımlar ve sorgulamalar gerektirir.

4.2.4 Kanıtsallık İşaretleyicilerinin Derecelendirilmesi

Kanıtsallık ve bilgi kipliği ilişkisine yönelik farklı bir yaklaşım geliştiren Givon (1982: 44), bilgiyi gerekçelendirmek için bilgi felsefesinin dilde kanıtsallığa dayalı bir ölçüğe ihtiyacı olduğunu söyler. Buna dayanarak kanıtsal hiyerarşiye dayalı bir olgusal ölçütü hazırlar:

Kişi/ gösterici hiyerarşisi: konuşucu > dinleyici > 3. kişi

Algı /kaynak hiyerarşisi: görsel > duyma > diğer duyular > hissetme

Doğrudanlık hiyerarşisi: duyular > çıkarım

Yakınlık/Mesafe: olay yerine ya da olaya yakın > uzak

Givon'un ölçüğünde yer alan kişi ölçütü Türkçedeki kanıtsallık işaretleyicilerinin kullanımına dayalı olarak şu şekilde değerlendirilebilir:

- (18) *Dayımı gördüm son nefesini verirken, tanyamadım.* (Kompozisyon 2009, TUD)
- (19) *Aha! gördün işte geçenlerde, tayini çıkanların halini.* (Yüreğim Üniforma Giymedi 1993, TUD)

Örnek 18 ve 19’da farklı şahıs çekimleriyle *gör-* eyleminin kullanımı verilmiştir. *Gör-* eyleminin TUD’da ikinci şahıs çekiminin sorgulanmasında “gördün mü...” ya da tümce başında “gördün...” şeklinde dinleyiciden bir doğrulama bekleyen ifadelerde kullanıldığı görülmüştür. Çünkü konuşucu, dinleyicinin görme eylemini gerçekleştirdiğine dair yargıda bulunurken bu önermeye şüpheyile yaklaşır. Dinleyicinin gördüğünü onaylaması, doğrulaması beklenir. Bu nedenle Givon’un verdiği hiyerarşi göz önünde bulundurularak kanıtsallık bildiren eylemlerin kullanımında birinci şahıs çekiminin olgusalığa en yakın olduğu söylenebilir. Ancak yine burada bilgiye yönelik yaklaşım konuşucu ile ilişkilendirilebilir.

- (20) *Türkçe konuşmalar duydum ya, oh.* (İnternet Canavarı 1998, TUD)
- (21) *-Ürün’le aramızda konuşuyorduk Can. Bizi duydun galiba.* (Bisikletliler Güneş Ülkesinde 1998, TUD)

Örnek 20 ve 21 de 18 ve 19’a benzer şekilde kullanımlardır. Örnek 21 ikinci şahıs çekiminin doğrudan bilgi kipliğiyle ilişkilendirilemeyeceğini açık bir şekilde örneklendirir. Görüldüğü gibi konuşucu *galiba* bilgi kipliği işaretleyicisini kullanmaya ihtiyaç duyar. Çünkü iki kategorinin farklılıklarında ele alındığı gibi kanıtsallık işaretleyicilerinin bilgi kipliği açısından değerlendirilmesi ikincildir. Örnek 20’de konuşucunun ifadesinin sorumluluğunu alarak olgusalığa yakın ya da olgusal bir ifade oluşturduğu, örnek 21’de ise konuşucunun ikinci şahısla çekimlediği yargısının olgusalıktan uzaklaştığı görülür.

- (22) *Otururken burda, birden anladım ki benim yerim burası.* (Toplu Oyunları I 1997, TUD)

Örnek 22, Givon’un doğrudanlık hiyerarşisine göre çıkarım bildirimini örneklendirmektedir. *Gör-*, *duy-* ve *anla-* eylemlerinin verilen örneklerdeki kullanımları karşılaştırıldığında *gördüm*, *duydum* olgusal ya da olgusalığa yakın kabul edilebilir. *Anladım* ise mantık yürütmeye dayalı olduğu için kanıtlar daha belirsizdir. Bu nedenle doğrulanması da diğerlerine göre daha zordur.

Givon’un yakınlık ve mesafe ölçütüne göre ise aktarılan bir ifade görme yoluyla algılanan, doğrudan kişisel bir delile dayanan ifadeden daha az güvenilirdir ya da görme duymaya göre hiyerarşik üstünlüğe sahiptir, olaya yakınlık (zamansal) uzaklığa göre hiyerarşik açıdan olgusalığa ya da kesinliğe daha yakındır (1982: 44).⁵ Oluşturduğu bilgisel ölçüğe göre yeterli kanıtı sahip bir bilginin⁶ (ön koşullu veya uzak

5 Nuyts da aktarıma dayanan ifadeleri, kişisel delile dayanan ifadelerden daha az güvenilir olarak değerlendirir (2001a: 27).

6 Bu tür bilgi kipliğiyle işaretlenen ifadeler kültür içinde paylaşılan genel bilginin büyük bir kısmını, önsel bilgiyi (a priori), sözlüksel bilgide kodlanmış bilgileri içine alır. Givon bu ifadelerde kanıtsallığa oldukça nadir ihtiyaç duyulduğunu vurgular (1982: 42).

geçmiş) ve hipoteze dayalı düşük bir kesinlik derecesine sahip (örneğin gelecek zaman işaretleyicisi bulunduran) bilginin ifade edilmesinde kanıtsallık işaretleyicisine ihtiyaç duyulmaz. Fakat Givon, bilgi kipliğinin orta derece katmanında kanıtsallığa ihtiyaç duyulacağını belirtir (1982: 42). Bunun nedeni daha önce de değindiğimiz gibi bu katmandaki ifadelerin belirsizliğin söz konusu olduğu durumlardan oluşmasıdır. Ancak hangi duyunun daha güvenilir olduğunun hiyerarşisini kurmak oldukça güçtür. Bilgiyi edinme yolunun güvenilirliği duruma göre değişkenlik gösterir. Örneğin uzaktaki beyaz toz için tat alma yoluyla edinilen bilgi görmeye göre daha güvenilirdir. Bu nedenle bilginin kaynağına Palmer'ın (1986) ve Givon'un görüşlerini değerlendiren Frawley ise bilgisel olarak nitelendirilen bir ifadenin farklı düzeylerde kanıtsal olduğu görüşünü destekler (1992: 411). Konuşucunun ortaya attığı kanıtın niteliği ve nasıl seçildiği sorunlarını ise yine yukarıda verilen Givon'un kanıtsallık işaretleyicisi bulunduran ifadelerin bilgisel değeri hakkındaki ölçeğiyle açıklar. Buna göre dillerin ifadenin dayandığı kaynağı açıkça belirtmek zorunda kaldıklarında konuşucularını (Givon'un ölçeğine göre orta dereceli kesinlik/gerçeklik önermelerinde olduğu gibi) kanıtsallık ölçeklerinden hareketle kanıt seçmeye zorladığını düşünür. Ancak göz ardı edilen konuşucu kanıtı işaretlerken tutumunu bildirmeyebilir. Buna karşılık konuşucunun işaretlediği bilginin kaynağına göre alıcı ifadeye yönelik tutum geliştirebilir.

Bilgi kipliği ve kanıtsallık ilişkisinde ayrıca ele alınması gereken bir konu da kanıtsallığın bir alt kategorisi olan aktarım ifadelerinin bilgisel anlam taşıdığı ve bilgi kipliği açısından değerlendirilebileceği görüşüdür. Bu konuda Givon (1982: 27-28) Kinya Riwanda dilinde “söyle-” eylemiyle aktarılan dolaylı bir ifadeye konuşucunun yargısına olan güvenini bildirmek için ya da nötr değerde aktarım olduğunu göstermek için farklı tümleyiciler (complementizer) kullanıldığını belirtir. Bir tümleyici konuşucunun aktarılan ifadeye şüphesini işaretlerken diğer tümleyici ifadenin doğruluğu açısından tarafsızlığını bildirir. Türkçede ayırıcı bir tümleyici olmadığı için bu konu üzerinde durulmayacaktır. Kısaca “söyle-” eyleminin kullanımı şu şekilde yorumlanabilir:

(23) *Sayar, şenliğin beş yıldır hiç aksamadan sürmesinde büyük payı bulunan Özdem Petek'in de gelişmelerden büyük üzüntü duyduğunu ve bu üzüntüyü şenliğe katılacak tüm sanatçıların paylaştığını söyledi.* (Cumhuriyet Gazetesi 2005, TUD)

Örnek 23'te *söyledi* ile aktarımın tercih edilmesi konuşucunun “yorum yok” ya da “şüpheliyim” sezdirimi yapmak istediği şeklinde yorumlanabilir. Ancak bağlam içinde bir gazete haberi olmasından dolayı “yorumsuz olarak haberin aktarımı” şeklinde değerlendirilmesi daha uygun görünmektedir (Marin Arrese 2017). Bu çalışmada “söyle-, de- vb.” eylemlerle kurulan ifadelerin kapsamsal olarak bilgisel değer taşıdığı kabul edilerek, bu ifadeler ayrıntılı olarak yer verilmemiştir.

4.2.5 Diğer Durumlar

Kanıtsallık bildirimini parçalarüstü sesbirimlerle de işaretlenebilir. Vurgu ve tonlamaya dayalı bilgi kipliği ve kanıtsallık ilişkisiyle ilgili olarak Demir Türkçeden

örnekler sunar. Demir, “Ne güzel olmuşsun”, “Ne kadar büyümüşsün”⁷ örneklerinde birincil kanıtsallık işaretleyicisi *-mİş*’ın bağlam veya vurgunun yardımıyla bilgisel kaplamalara işaret ettiğini söyler (2012: 103). Temürçü, bu tür kullanımları kanıtsallıkla bilgi kipliğinin örtüştüğü durumlar arasında değerlendirir ve “yeni bilgi” (new information) adı altında verir (2011: 117). Ancak Plungian konuşucunun beklenmeyen bir durum karşısında ifadesinde dilbilgisel açıdan kanıtsallık işaretleyicisi kullanmasının kanıtsallıkla ilgili olmadığını ve bilginin kaynağıyla, yani kanıtsallıkla değil konuşucunun beklentisiyle ilgili yargısını taşıdığını ileri sürer. Konuşucunun tutumuna ilişkin gördüğü bu ifadeleri kiplikle ilişkilendirir (2001: 355). Kanıtsallığın çok ayrıntılı olmadığı dillerde çok anlamlılık sebebiyle bu tür kullanımlara rastlanabilmektedir (Aksu Koç ve Slobin 1986: 163-164; Johanson 2000: 67).

Plungian ve Aksu-Koç’un yorumları çerçevesinde Demir’in verdiği ifadeleri ayrı ayrı değerlendirirsek ilk ifade hayret bildirimi vardır ve konuşucu güzel olma sürecini gözlemlememiştir. Mevcut değişim konuşucu için yeni bilgidir. İkinci ifade ise hayretle birlikte mevcut bilginin yetersizliğine işaret edilerek üzerine yeni bilgi eklenir. Konuşucu büyüdüğünün farkında olmadığını ve süreci takip etmediğini, konuşma anındaki duruma bakarak bu yargıda bulunduğunu bildirir. İkisi de öznel ifadelerdir, fakat birincisinde ispatlanamayacak bir yargı varken ikinci örnekte nicel olarak gerekçelendirilebilecek bir yargı kullanılır. Hayret bildiren (mirativity) bu iki ifade zihinde yeni bir bilginin kodlanma sürecinin dile yansımaları olarak yorumlanabilir. Konuşucunun bilgi eksikliğine gönderimde bulunduğu ve yeni bilgi kodlama süreciyle ilişkilendirdiğimiz hayranlık ve şaşkınlık ifadelerinin kanıtsallıktan ziyade bağımsız bir kategori ya da kiplik kategorisi içinde değerlendirilmesi daha uygun görünmektedir. Çünkü bu tür ifadeler kanıtsallık bildirmez.

Alanyazında sıklıkla görülen kanıtsallık işaretleyicilerinden farklı olarak Özmen Veld (2006) *-DI*’yı da kanıtsallık içinde değerlendirir. Çalışmasında *-DI* ve *-mİş*’ı bilgi kipliğiyle ilişkilendirerek güvenilirlik derecelerini karşılaştırır. *-DI*’nın alıcıya ifadenin görsel bir kanıtı dayandığını ve görsel kanıtın oluşturduğu ölçekte en yüksek değeri taşıması sebebiyle yüksek güvenilirlik “zorunlu doğruluk”, *-mİş*’ın ise kanıtsallık işaretleyicileri arasında düşük bir değer “olası doğruluk” taşıdığını belirtir. Özmen Veld’in *-DI*’yı bir kanıtsallık işaretleyicisi olarak değerlendirmesi tartışılabilir. Ancak *-DI*’nın görsel kanıt için kullanıldığı görüşünü çürüten kullanımlar vardır. Johanson’un (2003: 282-283) da belirttiği gibi görülmeyen, tanık olunmayan olaylar için de biz bu işaretleyiciyi kullanmaktayız:

(24) *Babası İdris 1 aylıkken Birinci Dünya Savaşı’na katıldı. Önce Yemen sonra Çanakkale cephelelerinde savaştı. Ağır yaralanarak gazi oldu.* (Eski Tüfeklerin Sonbaharı 1996, TUD)

Örnek 24’te tanık olunmayan ancak çoğunluk tarafından kabul gören bir durum *-DI* ile işaretlenmiştir. Özellikle tarihî olayların anlatımında *-DI* tercih edilir. Bu yolla bilgisel değer olarak olgusallık bildirimi işaretlenirken bilginin kaynağına yer verilmez.

7 Genellikle *yeni bilgi*, “mirative” ve “admirative” altında verilir ve kanıtsallıkla ilişkili ancak kanıtsallıktan farklı değerlendirilir. (Kanıtsallıktan farklılığını savunular için bk. Aikhenvald 2004: 196-215).

5. Sonuç

Türkçede her ifade kanıtsallık işaretleyicisi taşımak zorunda değildir. Çünkü konuşucu, bilginin kaynağı hakkında bildirimde bulunmadan ifadesini oluşturabilir. Bu nedenle kanıtsallık, dilbilgisinin zorunlu bir parçası olarak düşünülemez.

Yukarıda gerekçelendirildiği gibi kanıtsallık ve bilgi kipliği birbiriyle ilişkilidir, ancak aynı kategori içinde değerlendirilemez:

-Bu iki kategori aynı işaretleyici üzerinde örtüşebilir, birbirine gelişebilir ya da birbirinden bağımsız olarak ifadede kullanılabilir. Ancak aralarındaki gelişim yönüne bakıldığında gelişimin tek yönlü olduğu, kanıtsallık işaretleyicisinin bilgi kipliği işaretleme işlevini kazandığı görülür: *sözde, demek, görünüşe göre, ...görüyorum* vb.

-Kanıtsallığın doğasında bilgi kipliğini zorunlu olarak taşıdığı görüşü Türkçe için geçerli değildir. Her ikisinin de işaretlendiği ya da sadece birinin işaretlendiği örnekler bu görüşümüzü desteklemektedir. İki kategorinin birlikte işaretlenmesi durumunda hangi kategorinin birincil olduğunu bağlam belirler. Diğer yandan kanıtsallık işaretleyicilerinin bilgi kipliği açısından yorumlanması kapsamsal olarak mümkündür.

-Bu kategorilerin ayrı değerlendirmesinin bir sebebi de kanıtsallığın zaman ve görünüş işaretleyicileriyle izlediği ortak yoldur. Kanıtsallık işaretleyicisi görünüş ya da zaman bildiren unsurlardan gelişebilir. Türk dillerinde dolaylılık işaretleyicilerinin işlevlerinin sınır sonrası ya da bitmişlik bakış açısına dayanır. Örneğin *-mİş* kanıtsallık bildirirken *olabilir bilgi* kipliği işaretleyicisidir. Bu çalışmada *-mİş*'in bilgi kipliği açısından okunması örtüşme olarak değerlendirilmiştir. Tarihi metinlerdeki kullanımlarına bakıldığında görünüş işaretleyicisi olarak işlev gören *-mİş*'in zamanla kanıtsallık işaretleyicisine geliştiği görülür. Kanıtsallık işaretleyicisi olarak kullanımında *-mİş*, mantık yürütmeye dayalı çıkarım bildirimlerinde bilgi kipliği okumalarına da izin verir. Aktarım ve çıkarım ifadelerindeki kullanım farklılığı Türkiye Türkçesinde bu işaretleyicilerin birincil işlevinin kanıtsallık bildirimini olduğunu gösterir: *Annem eve gelmiş* (çantasını gördüm), *Annem eve gelmiş* (babam söyledi). Ancak bilgiye yönelik yaklaşımın değiştirilmesi ve bilginin olgusal değerinin sorgulanmasıyla bilgi kipliği açısından da ikincil olarak değerlendirilebilir. Çünkü konuşucu bilgiye dolaylı ulaştığını işaretlemek yerine olgusal kabul edilebilecek *Annem evde* tümcesini de tercih edebilir ve bu kullanımda kanıtsallık bildirimini yoktur.

-Olumsuzlama açısından bakıldığında Türkçede iki farklı durum görülür. Olumsuzluğun kapsamına giren sözcüksel işaretleyiciler kanıtsallık bildirmezken, bağımlı biçimbirim *-mİş* olumsuzluğu kapsamına alarak kanıtsallık bildirebilir: *Duymadım* (kanıtsallık bildirmez), *Çözmemiş* (kanıtsallık bildirir).

Sonuç olarak alan yazınındaki görüşler göz önünde bulundurularak bu kategorilerin Türkçede görünümüne bakıldığında her kanıtsallık işaretleyicisinin bilgi kipliğini içerdiği söylenemez ya da bilgi kipliği taşıyan bütün ifadeler kanıt için bir gönderimde bulunmaz, ancak bazı durumlarda örtüşürler. Bu nedenle bu kategoriler hiyerarşik olarak birbirinin alt kategorisi olarak değerlendirilmemelidir. Birbirinden bağımsız, ancak ilişkili olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- AIKHENVALD, Alexandra Y. (2004). *Evidentiality*, Oxford: Oxford University Press.
- AIKHENVALD, Alexandra Y. (2018). “Evidentiality, The framework”, *The Oxford Handbook of Evidentiality* (Haz. A. Y. Aikhenvald), Oxford: Oxford University Press. 1-43.
- AKERSON, Fatma (1994). “Türkçede Yüklem, Görünüş, Zaman ve Kip”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi VIII. Dilbilim Kurultayı Bildiriler Kitabı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, s. 79-88.
- AKSAN, Yeşim vd. (2012). “Construction of the Turkish National Corpus (TNC)”, *Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)*, İstanbul. Türkiye. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>
- AKSU KOÇ, Ayhan, SLOBIN, Dan I. (1986). “Psychological Account of the Development and Use of Evidentials in Turkish”, *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology, Volume XX* (Haz. W. Chafe ve J. Nichols), USA: Ablex Publishing Corporation, s. 159-167.
- BALCI, Ayla (2012). “Biçimbilim IV: Çekimsel Biçimbilim”, *Genel Dilbilim I* (Haz. S. Özsoy, Z. Erk Emeksiz), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 90-127.
- BOYE, Kasper (2012). *Epistemic Meaning, A Crosslinguistic and Functional-Cognitive Study*, Berlin: De Gruyter Mouton.
- BYBEE, Joan (1985). *Morphology: A Study of the Relation Between Meaning and Form*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- BYBEE, Joan, FLEISCHMAN, Suzanne (1995). “Modality in grammar and discourse: An introductory essay”, *Modality in Grammar and Discourse* (Haz. J. Bybee ve S. Fleischman), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, s. 1-14.
- BYBEE, Joan, PAGLIUCA, William (1985). “Cross-Linguistic Comparison and the Development of Grammatical Meaning”. *Historical Semantic and Historical Word-Formation* (Haz. Jacek Fisiak), Berlin: De Gruyter, s. 59-85.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1968). *Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- CINQUE, Guglielmo (2002). A “Note on Mood, Modality, Tense and Aspect Affixes in Turkish”, *The Verb in Turkish* (Haz. Eser Erguvanlı Taylan), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, s. 47-59.
- COATES, Jennifer (1995). “The Expression of Root and Epistemic Possibility in English”, *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Language* (Haz. J. Bybee, R. Perkins ve W. Pagluica), Chicago: University of Chicago Press, s. 17-53.
- CORCU GÜL, Demet (2010). *Tamtsallığın Durum ve Anlambilimsel Sunumu: Türkçede Tanıt Türleri* (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- CORNILLIE, Bert (2009). “Evidentiality and epistemic modality on the close relationship between two different categories”, *Functions of Language*, S. 16:1, s.44-62.
- CSATÓ, Éva Agnes (2000). “Turkish mış- and ımış-items. Dimensions of a functional analysis”, *Evidentials. Turkic, Iranian and neighbouring languages*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. 29-44.
- DE HAAN, Ferdinand (1999). “Evidentiality and epistemic modality: Setting boundaries”. *Southwest Journal of Linguistics*, S. 18 (Haz. L. Johanson ve B. Utas), s. 83-101.
- DEMİR, Nurettin (2012). “Türkçede Evidensiyellik”, *bilig*, S. 62, s. 97-118.
- DEMİRCİ, Kerim vd. (2010). “Delile Dayalılık Bakımından Türkiye Türkçesi ile Bazı Kızılderili Dillerinde Basit Çekimli Geçmiş Zamanlar”. *Turkish Studies*, S. 5/1, s. 281-293.
- DİLÇİN, Cem (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- FALLER, Martina T. (2002). *Semantics and Pragmatics of Evidentials in Cuzco Quechua* (Yayımlanmamış doktora tezi), Stanford: Stanford Üniversitesi.

- FALLER, Martina T. (2011). “A possible worlds semantics for Cuzco Quechua Evidentials”, *Proceedings of SALT 20* (Haz. N. Li ve D. Lutz), Ithaca: CLC Publications, s. 660-683.
- FRAWLEY, William (1992). *Linguistic Semantics*. Hillsdale: N. J. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- GIVON, Talmy (1982). “Evidentiality and epistemic space”. *Studies in Language*, S. 6/1, s. 23-49.
- HENNEMANN, Anja (2012). “The epistemic and evidential use of Spanish modal adverbs and verbs of cognitive attitude”. *Folia Linguistica*, S. 46/1, s. 133-170.
- HİRİK, Seçil (2014). *Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri* (Doktora Tezi), Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- JOHANSON, Lars (2000). “Turkic indirectives”, *Evidentials. Turkic, Iranian and neighbouring languages* (Haz. L. Johanson ve B. Utas), Berlin/New York: Mouton de Gruyter, s. 61-87.
- JOHANSON, Lars (2003). “Evidentiality in Turkic”, *Studies in Evidentiality: Typological Studies in Language 54* (Haz. A. Y. Aikhenvald ve R. Dixon), Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, s. 273-290.
- JOHANSON, Lars (2018). “Turkic indirectivity”, *The Oxford Handbook of Evidentiality* (Haz. A. Y. Aikhenvald), Oxford: Oxford University Press, s. 510-524.
- KAMACI GENCER, Duygu (2018). *Anlamsal Bir Fenomen Olarak Kiplik: Dede Korkut Örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KERİMOĞLU, Caner (2011). *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*, İzmir: Dinozor Yayınları.
- KERSLAKE, Celia (1996). “The semantics of possibility in Turkish”, *Current issues in Turkish linguistics* (Haz. Bengisu Rona), Ankara: Hitit Yayınları, s. 85-103.
- KILIÇ, Filiz (2004). *Kırgız Türkçesinde Bilgi Kipliği: Delile Dayananların Diğer Bilgi Kiplikleriyle İlişkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KILIÇ, Filiz (2005). Kırgız Türkçesinde Algısal Delile Dayalılık, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S 1, s. 68-113.
- LYONS, John (1977). *Semantics II*, Cambridge: University Press.
- MARIN ARRESE, Juana I. (2017). “Multifunctionality of evidential expressions in discourse domains and genres, Evidence from cross-linguistic case studies”, *Evidentiality Revisited: Cognitive Grammar, Functional and Discourse-pragmatic Perspectives [Pragmatics & Beyond New Series 271]* (Haz. J. I. Marín-Arrese, G. Haßler ve M. Carretero), Amsterdam: John Benjamin Publishing Company, s. 195-223.
- NUYTS, Jan (2001a). *Epistemic Modality, Language, and Conceptualization*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- NUYTS, Jan (2001b). “Subjectivity as an evidential dimension in epistemic modal expressions”, *Journal of Pragmatics*, S. 33: s. 383-400.
- ÖZMEN VELD, Neslihan (2006). “Anlamsal ve Edimsel Düzlemde Türkçede Tanıtsallık”, *Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 3/2: 00-00.
- PALMER, F. Robert (1986). *Mood and Modality*, Cambridge: Cambridge University Press.
- PALMER, F. Robert (2001). *Mood and Modality* (2. Baskı), Cambridge: Cambridge University Press.
- PLUNGIAN, Vladimir A. (2001). “The place of evidentiality within the universal grammatical space”, *Journal of Pragmatics*, S. 33. s. 349-357.
- RENTZSCH, Julian (2011). “Modality in the Baburnama”, *Turkic Languages*, S. 15/1, s. 78–123.
- RENTZSCH, Julian (2015). *Modality in the Turkic Languages: Form and Meaning from a Historical and Comparative Perspective*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- RUHİ, Şükriye vd. (1997). “Türkçede Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri Üzerine Bazı Gözlemler”, *Dilbilim Araştırmaları* (Haz. Kamile İmer vd.), Ankara: Keçiçe Yayınları, s.105-111.

- STEINGASS, Francis Joseph (1998). *A Comprehensive Persian-English dictionary, including the Arabic words and phrases to be met with in Persian literature*, Beirut/Lebanon: Typopress.
- Şemseddin Sâmî (1899). *Kamus-ı Türki*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- TEKİN, Talat (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- TEMÜRÇÜ, Ceyhun (2011). “Grounding in terms of anchoring relations, Epistemic associations of ‘present continuous’ marking in Turkish”, *Cognitive Approaches to Tense, Aspect, and Epistemic Modality*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, s. 109-136.
- TIETZE, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* (Cilt 1 A-E), İstanbul: Simurg Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1935). *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- ÜZÜM, Melike (2019). *Eski Anadolu Türkçesinde Epistemik Kiplik: Kısas-ı Enbiya Örneği*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- VAN DER AUWERA, Johan ve Vladimir A. Plungian (1998). “Modality’s Semantic Map”, *Linguistic Typology*, S. 2, s. 79-124.
- VON GABAIN, Annamaria (2007). *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yayınları.
- WILLETT, Thomas (1988). “A cross-linguistic survey of the grammaticization of evidentiality”, *Studies in Language*, S. 12, s. 51–97.